

Hadets dragetand¹

Omkring et nationalistisk ordvalg og menneskesyn fra “la belle epoque”

af fhv. forskningsbibliotekar Jesper Düring Jørgensen,
Det Kongelige Bibliotek

Den 14. april 1913 skrev Danmarks gesandt i Wien Erik Scavenius bl.a. disse linjer til sin gode ven, forfatteren og forlagsdirektøren Peter Nansen, der netop begejstret var hjemkommet fra kejserstaden. Men åbenbart brød Erik Scavenius sig mindre om Wien end Peter Nansen, og han så indvandringen og byens blandede befolkning som et socialt og nationalt problem:

“... Jeg tror det er væsentlig rigtigt, hvad De siger om Wienerne. Kun er at bemærke, at det Schwarzwaldske er meget lidt typisk wiensk (jeg skulde tro det en alenestaaende Undtagelse) og det har den Virkning, at De bliver for elskværdig mod de gode Wienerne. Thi skønt Bunden er god i det oprindelige (Byen er meget forandret ved Indvandring) sydtyske Element, der præger Byen, kan det jo ikke nægtes, at man i meget – altfor meget – mærker Orientens Nærhed. Ligegyldighed, Upaalidelighed, Udygtighed, Prelleri (“Wurzerei”) De finder hos Wieneren noget livsfjært. Ja, det almindelige, europæiske, synes man meget langt borte fra. Forholdene i Østrig er noget for sig, baade som følge af den historiske Udvikling og det herværende Folke-miskmask ...”²

Da Erik Scavenius satte pennen til papiret, sad han formentlig i det danske gesandtskab i Karolinengasse nr. 5, men han kunne lige så godt have befundet sig hos ægteparret Eugenie og Hermann Schwarzwald i det fornemt tilbagetrukne

baghus til nr. 68 i den hyggelige Josefstädterstrasse i byens 8. Bezirk. Et af hans andre breve til Peter Nansen fra denne tid er nemlig skrevet på ægteparrets adresse, og “det Schwarzwaldske,” som Scavenius nævner som en positiv “alenestaaende Undtagelse” i Wien som modsætning til den fordærlige indvandring, er ikke blot en hentydning til ægteparret, men måske i lige så høj grad til den betydelige del af Wiens intellektuelle og kunstneriske elite, der hjemmevant gik ind ad porten til baghuset i Josefstädterstrasse nr. 68 i årene før Den Første Verdenskrig. Blandt husets venner var arkitekterne Otto Wagner og Adolf Loos. Sidstnævnte havde faktisk indrettet ægteparrets bolig. I sit brev omtaler Erik Scavenius, at Adolf Loos netop var kommet hjem til Wien efter en foredragsrejse til København, hvor han havde talt om moderne arkitektur. Scavenius fandt, at hans foredrag var blevet elendigt refereret af *Politiken*, men håbede, at selve foredraget ville blive trykt i *Tilskueren*.³ Han kunne videre berette, at den østrigske arkitekt skulle have været betaget af det gamle København, men at tidens nyere danske arkitektur i byen ikke var faldet i hans smag. Ved siden af de to berømte arkitekter færdedes der også flere kunstnere, forfattere og politikere i Eugenie Schwarzwalds salon. Nævnes kan maleren Oskar Kokoschka, der ud over at undervise i kunst i Eugenie Schwarzwalds pige-lyceum i disse år samtidig havde et

stormende forhold til Mahlers enke, Alma Mahler. Og så var der digterne Elias Cannetti, Peter Altenberg og multikunstneren Egon Friedell samt Rainer Maria Rilke og hans nære veninde Lu Andreas-Salomé. Når man ser på denne kreds omkring værtsparret og forsøger at vurdere den betydning, de tillagde sig selv i datiden, er det vanskeligt at befri sig for det indtryk, at de i 1913 syntes at have været overbevist om at have fremtiden på deres side og det på trods af den kulturpessimisme, som nogle af dem ellers gav så levende udtryk for. – Også Karin Michaëlis var en nær ven af schwarzwaldparret, og takket være hende var både Peter Nansen og Erik Scavenius blevet introduceret i huset. – Apropos “det oprindelige, gode sydtyske Element.” – Ægteparret Schwarzwald havde netop ikke nogen sydtysk baggrund, men derimod en jødisk. Begge stammede fra to af rigets fattige østlige kronlande, Galizien og Bukowina, og de var således en del af den indvandring, som Erik Scavenius ellers fandt samfundsmæssigt nedbrydende. –

En af de forfattere, der kom hos Schwarzwaldparret var Robert Musil, og i sin berømte, men uafsluttede, tidskritiske roman *Der Mann ohne Eigenschaften*, hvis første og anden del udkom 1930 og 1932,⁴ låner personen Hermine Tuzzi og hendes mand departementschef Tuzzi træk fra ægteparret Schwarzwald. I Musils roman er Hermine Tuzzi også benævnt Diotima efter den kvindelige filosof fra Platons Symposium – måske en anelse spottende fra Musils side, idet Diotima især er kendt for at advokere for platonisk kærlighed. – Desuden ser det ud til, at salonmiljøet omkring parret i nogen grad har givet anledning til Musils skildring af den komité af tungefærdigt kreative, men

handlingssvage damer og herrer, som han i eftersommeren 1913 har ladet træde sammen i ægteparret Tuzzis bolig med den betydningsfulde opgave at planlægge og realisere kejser Franz Josefs 70-års regeringsjubilæum i 1918. Baggrunden for dette initiativ var, at det dynamiske, wilhelminske Tyskland, var begyndt at planlægge en fejring af kejser Wilhelm 2.s 30-års regeringsjubilæum, der netop ville falde det selv samme år. En begivenhed, som man i følge Musils roman ønskede at overbyde i Østrig-Ungarn, hvorfor den østrigske komité optræder under navnet “Parallelaktionen.” For virkelig at overtrumfe det tyske initiativ skulle komitéen iværksætte netop den foranstaltning, der kunne stå som et varigt, identitets-skabende symbol på det østrig-ungarske dobbeltmonarkis bestandighed. Heri ligger der selvsagt en stærk satirisk brod, der desuden tilspidises yderligere ved, at Musil har ladet østrigerne indforskrive den effektive preusser Paul Arnheim som formand for “Parallelaktionen.” – I virkeligheden en portrætskitse af den i datiden berømte tyske intellektuelle, forfatter, politiker og industrimagnat Walther Rathenau. – I dette romananslag ligger der ud over det satiriske også en egen eftertankens ironi. Både forfatter og læser sidder jo inde med den viden, at kejser Franz Josef døde i 1916, og at der fra november 1918 hverken fandtes noget østrig-ungarsk monarki eller et wilhelminsk Tyskland. Desuden hører det med, at Walther Rathenau blev myrdet i Berlin i 1922 af den højreekstremistiske gruppe Consul. Samtidig er beskrivelsen af komitéens febrile kanon-bestræbelser gennemstrømmet af en flertydig skepsis, der både rammer læseren og samtidig lammer bogens hovedperson, den 32-årige

søgende Ulrich, som er komitéens sekretær. Han formår ikke at finde retning i komitémedlemmernes luftige, men modsatstræbende kreativitet, der rækker lige fra indretningen af Kejser Franz Josef folkekøkkener til gennemførelse af et Nietzsche-år, hvor kulminationen skulle være "at man måtte gøre noget" for den nærmest autistiske og stærkt afvigende seksualforbryder Moosbrugger, der på det mest bestialske havde myrdet en prostitueret. Sluttelig må Ulrich indskrænke sig til blot at sortere de indkommende forslag og ideer i to kategorier: "Hen til" og "Bort fra." – Musil mente, at det karakteristiske i Østrig-Ungarn var det paradoksale, at man i denne stat – som på mange måder forekom ham at have været forbilledlig, men uden at vinde anerkendelse for det – altid handlede anderledes, end man tænkte, og at man i det politiske establishment ganske vist kunne udfolde sig initiativrigt, men aldrig tilstrækkeligt konsekvent eller intensivt til, at der kom noget ud af initiativrigdommen i rette tid.

Måske har Erik Scavenius oplevet en lille flig af denne selvmodsigende, vaklende adfærd i den schwarzwaldske salon på samme måde, som Musil har skildret den. I alt fald slutter Scavenius sin bedømmelse af wienerne og det østrigske bureaukrati på en måde, der kunne antyde noget sådant: "... Savner Wieneren det østrigske (wienske) Bureaukrati Forstaaelse for denne specielle Omverden? Somme Tider er man tilbøjelig til at synes det, men mon deres specielle Metode, altid at komme bagefter, ikke i praksis har vist sig at have sine Fortrin ...". At det snusfornuftige i "at komme bagefter" ingen fordel var, kunne Erik Scavenius trods alt ikke forudse i 1913, hvorimod Robert Musil skrev sin bog ud fra en efterkrigstids finale

Erik Scavenius på vej ind i den midlertidige Rigsdagsbygning i Fredericiagade (i dag Østre Landsrets bygning). Billedet er formentlig taget i juni 1914. (Det Kongelige Bibliotek, Billedsamlingen)

position. Alligevel svarer hans skildring i *Der Mann ohne Eigenschaft* af schwarzwaldparret næppe til virkelighedens Eugenie og Hermann Schwarzwald. Hos disse to personligheder var det tænksomme nøje forbundet med det handlekraftige. Hun var den første kvindelige dr.phil. i det østrig-ungarske monarki, en grad hun dog havde måttet til Zürich i Schweiz for at opnå, da kvinder på hendes tid ikke kunne erhverve doktorgraden i Østrig-Ungarn. Siden grundlagde og drev hun et pigegymnasium i Wien ud fra indtil da uset avancerede pædagogiske principper. Hermann Schwarzwald var jurist og gjorde karriere i det østrigske handelsministerium og i finansministeriet. Under

Verdenskrigen etablerede parret folkekøkkener i Wien samt en række andre velfærdsforanstaltninger til afhjælpning af den nød, som krigen fremkaldte, foretagender, der fortsattes efter 1918, hvor Hermann Schwarzwald desuden blev en af grundlæggerne af den østrigske nationalbank. Efter Anschluss den 13. marts 1938 måtte han som jøde flygte til Schweiz, mens Eugenie Schwarzwald, der var på foredragsrejse i Danmark og på besøg hos Karin Michaëlis i de selvsamme dage, valgte at rejse direkte fra Danmark til Schweiz. Ingen af dem overlevede Anden Verdenskrig. Hermann Schwarzwald døde allerede i august 1939 og Eugenie Schwarzwald et lille årstid efter.

Men tilbage til Erik Scavenius og hans brev til Peter Nansen fra den 14. april 1913. Det er holdt i en let konverserende stil, hvor han, der på det tidspunkt var 36 år, mens Nansen var 52, på skrømt skammede den 16 år ældre Nansen ud for at rode sig ind i alt for meget og fremture med at bære sig ufornuftigt ad. Der er et vist koketteri i, at den 16 år yngre Scavenius skammer den ældre Nansen ud og bebrejder ham hans letsindighed. Men dette spil var velkendt i tidens brevkultur. Nansen kendte selv til det, og havde benyttet samme kneb, bl.a. i nogle breve til Georg Brandes, hvor han havde givet den 19 år ældre Brandes dette nærmest faderlige råd: "... Og saa hvis De vil lytte til en klog gammel Mands Raad ..." ⁵ Vel var Brandes ældre af år, men med Nansens ord blev han gjort ung af tanke, sind og krop, og bedre kunne man næppe have smigret Georg Brandes. – Men overfor Peter Nansen slår Erik Scavenius sig alligevel til sidst på munden: "... Naa det er jo latterligt at præke, og De har saa inderlig Ret i at for at udholde denne komiske og

tragiske verden maa man da i hvert Fald kunde tillade sig de smaa Fornøjelser, der nu engang synes én uundværlig. Ellers skulde da Fanden osv. ..." Det er en brevstil, der med et udtryk fra tiden forekommer "chik," hvor Scavenius spiller blasert og kynisk-livstræt på den kulturpessimistiske kliché om "denne komiske og tragiske verden." Men på baggrund af brevets lette konverserende tone stikker ordet "Folke-miskmask" næsten vulgært-primitivt af mod brevets eksklusive stil i øvrigt.

Omtrent på samme tid, som Scavenius satte sig til at skrive, men i den modsatte ende af byen i "Mændenes Hjem" i Meldemann Strasse nr. 27 i arbejderkvarteret Brigittenau forberedte Adolf Hitler sig på at forlade Wien: "Widerwärtig war mir das Rassenkonglomerat, das die Reichshauptstadt zeigte, widerwärtig dieses ganze Völkergemisch von Tschecken, Polen, Ungarn, Ruthenen, Serben, Kroaten usw., zwischen allem aber als ewiger Spaltpilz der Menschheit – Juden und wieder Juden ..." ⁶ hedder det erindrende i det kapitel i *Mein Kampf*, hvor han skildrer sit opbrud fra Wien. Ud over ordet "Völkergemisch," som Hitler benytter her, og som stærkt erindrer om Scavenius' betegnelse "Folke-miskmask" bruger Hitler desuden det mere malende "Völkerbrei" – folkegrød i sin beskrivelse af habsburgmonarkiets befolkning. ⁷

I de næsten syv år, Hitler havde opholdt sig i Wien, var byen og dens indbyggere blevet til selve symbolet på hans sociale deroute og bristede forhåbninger. Som hjemløs havde han siden 1910 måttet holde til i "Mændenes Hjem" i Meldemannstrasse. På det seneste var hans tøj og linned blevet så medtaget, at han knap kunne færdes ude, men en uventet arv på 819 Kronen og 98 Heller havde medført,

Man for ham lige. Man forstår, & indbyrds var skærsigtigst, her. Herom var det mest af det lige, & har prøvet

noget langt borte på. Kolden i
Fotrig er noget for sig, bare som
Følge af den historiske Indvirkning af
et hervordt Folke-miskmask. Sænes
Wienzen, saoms et bsteigste (eriuske)
Bureaukrati Forstander for den specielle
Anvender! Lomme! Er man tillyst til at
siger det, men men den specielle Victor,
albit et konum bagfter, ikke ved Puhais
har vist sig at kan sin Fortrin?
I tror nok at Wienzen, som alle Folk er
henty slutter af til nye Deummes, og skal let
glæmme de nye Anner. Hvad specielt for
g angaa, galds ikke og ikke tror p, men
Ved høst de played Jans har den
Fser! Loo's kom begynder tilbage
ke K., for Deummesken og for n gl.

Side fra Erik Scaenius' brev til Peter Nansen 14. april 1913: I fjerde linje "Folke-miskmask".

at han endelig kunne ekvipere sig og rejse til München den 24. maj 1913. Det var på høje tid. Han var udeblevet fra session og indkaldelse til den østrigske hær, men i foråret 1913 var myndighederne kommet på sporet af ham. Selv om han undslap til München og bedragerisk havde registreret sig som statsløs og oplyst, at han allerede havde forladt Wien i foråret 1912, krævede de østrigske myndigheder ham udleveret, og herefter havde han været tvunget til at lade sig fremstille på session i Salzburg den 5. februar 1914 dog kun for at blive kasseret med begrundelsen: "Zum Waffen- und Hilfsdienst untauglich, zu schwach. Waffenunfähig."⁸ – At Hitler den 3. august 1914 til gengæld fandt optagelse i den tyske hær var vel blot et udtryk for, at svæklingen i krigstid betragtes som lige så god kanonføde som enhver anden. –

Denne modsætning mellem Hitlers miserable liv i Wien og Erik Scavenius' samtidige færden i et elitært, intellektuelt og kosmopolitisk miljø i den modsatte ende af byen i foråret 1913, er en så påfaldende tilfældighed, at den kunne ligne en pointe. Men den virkelige pointe er deres fælles holdning overfor wienerne og deres brug af et næsten enslydende vulgært ordvalg om befolkningen i byen. *Folke-miskmask* og *Völkerbrei* – folkegrød – er jo tæt på at være synonyme begreber.

Jeg undrede mig første gang over denne parallel i holdning og ordvalg mellem to skikkelser af så forskellig baggrund i 1981, da jeg i forbindelse med et arbejde om tysk kulturpropaganda i Danmark under Den Første Verdenskrig faldt over Erik Scavenius' brev. Den gang fik jeg ikke undersøgt fænomenet nærmere, men forundringen over dette ordvalg og det tilsyneladende fælles menneskesyn bag

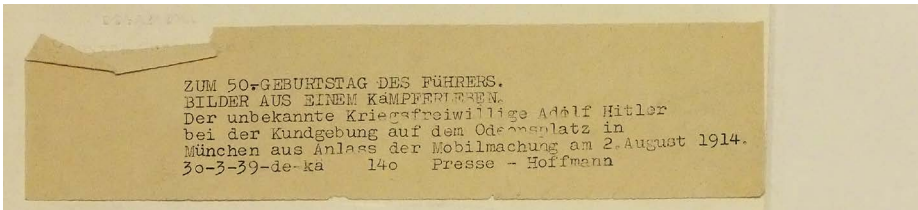
det vedblev at optage mig. Da Cornelia Schmitz-Bernings *Vokabular des Nationalsozialismus* udkom i år 2000, gav det anledning til at slå ordet op. Her er begrebet *Völkerbrei* defineret som en betegnelse for mange blandede folkeslag i en stat, hvilket af nazisterne blev set som det afgørende tegn på en biologisk udartning, der sluttelig ville føre til folkeslags og staters undergang. Med hensyn til ordets oprindelse foreslår Cornelia Schmitz-Berning, at *Völkerbrei* kunne være en fortyskning af H. Stewart Chamberlains udtryk *Völkerchaos*, som han havde anvendt i sin bog fra 1899 *Die Grundlagen des neunzehnten Jahrhunderts*. Her findes *Völkerchaos* som fordømmende overskrift på bogens vidtløftige fjerde kapitel, hvor det står som den absolutte negative modsætning overfor de i Chamberlains verden positive, men sammenfiltrede begreber race og nation. Da Stewart Chamberlains bog udkom, boede han i Wien, og det var hans iagttagelse af byens befolkning, der fik ham til at tale om folkekaos og degeneration i Wien. Det teoretiske fundament for hans opvurdering af det tyske og det germanske på bekostning af andre nationaliteter og kulturer hentede Chamberlain fra sin lektur af den franske diplomat Arthur de Gobineaus værk fra 1853-1855, *Essai sur l'inegalité des races humaines*. Det bemærkelsesværdige ved Chamberlains udlægning af begrebet *Völkerchaos* er biologiseringen af det nationale, hvor betoningen af det racemæssige giver illusion af at være et udtryk for en naturbetinget lovmæssighed af en egen objektiv sandhed.

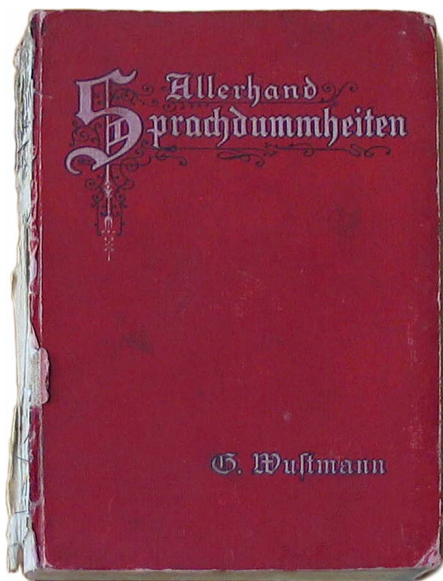
Nærmere end disse generelle betragtninger var jeg dog ikke kommet, før Institut für Zeitgeschichte i München i år publicerede den nye kommenterede

Adolf Hitler i den jublende folkemængde på Odeonsplatz i München den 2. august 1914, da krigsmobiliseringen blev bekendtgjort. Fotografiet er bl.a. gengivet i Joachim Fests Hitler-biografi s. 86 som autentisk. Men på det eksemplar af fotografiet, der findes i Det Kongelige Bibliotek fremgår det af pressestrimlen bag på billedet, at det er optaget af Hitlers hoffotograf Heinrich Hoffmann, og at det er udsendt i 1939 i anledning af førerens 50års fødselsdag. Det blev udsendt første gang den 12. marts 1932 i Illustrierter Beobachter, dagen før rigspræsidentvalget dette år. Min kollega, forskningsbibliotekar ph.d. Mette Kia Krabbe og jeg har undersøgt fotografiet og konstateret, at Hitlers ansigt er stærkt retoucheret. Det er derfor et spørgsmål, om billedet ikke en manipulation af langt senere dato og ikke en tilfældig optagelse af et historisk sammentræf anno 1914. Samme tvivl er blevet rejst af den tyske historiker professor dr.habil. Gerd Krumeich. Formentlig er dette billede et udslag af den propagandamæssige mytologisering af førerskikkelsen Adolf Hitler, der især kom til udtryk efter udgivelsen af Mein Kampf, hvor Hitler netop gør meget ud af sin begejstring ved udbruddet af Første Verdenskrig.

Herunder: Pressestrimlen bag på Hitlerfotografiet, der viser, at Heinrich Hoffmanns fotografi er blevet anvendt til propagandaformål. (Det Kongelige Bibliotek, Billedsamlingen)

Til venstre: *Førsteudgaven fra 1891 af Gustav Wustmanns (1844-1910) tyske grammatik over sprogdumheder.*

Til højre: *Aurel Popovicis Vereinigte Staaten von Grossösterreich, Politische Studien zur Lösung der nationalen Fragen und Staatsrechtlichen Krisen in Österreich-Ungarn, Leipzig 1906. Dette eksemplar stammer oprindeligt fra Archiv des alldeutschen Verbandes (1891-1939). Følgelig må man gå ud fra, at bogen i dette tilfælde primært er blevet studeret af Popovicis modstandere. Det altskye forbund var et agitationsforbund, der højlydt tog til orde for tysk pangermansk ekspansion.*

udgave af *Mein Kampf*.⁹ Denne grundigt kommenterede udgave gav anledning til at undersøge, om der var ofret en kommentar på ordet *Völkerbrei*. Det var heldigt nok tilfældet.¹⁰ I kommentaren hedder det, at dette udtryk begyndte at brede sig i det sene 19. århundrede netop med henblik på Habsburgmonarkiet. Da udgangspunktet havde været Erik Scavenius' brev, hæftede jeg mig især ved de to henvisninger til ordet *Völkerbrei*, der var anført som kilder før 1913. Den første var Gustav Wustmanns tyske grammatik fra 1891 *Allerhand Sprachdummheiten*... Oversat til dansk lyder den fuldstændige titel således: "Alle slags sprogdumheder, lille tysk grammatik over det tvivlsomme, det forkerte og det hæslige, en hjælpebog for alle der betjener sig offentligt af det tyske sprog." Henvisningen gjaldt den første udgave af bogen fra 1891, men ikke de øvrige talrige, forøgede udgaver, der fulgte efter denne bestseller. Side 73-74

revser Wustmann placeringen af trykket i nogle ordsammensætninger, og det får ham til at konkludere således: "Wir sollten uns mit allen Kräften gegen diese Verwirrung [det forkerte tryk på sammensatte ord] wehren, die doch nur die Folge einer Abstumpfung des Sprachgefühls ist, wie sie nur der österreichische Völkerbrei erzeugen kann."¹¹ – Men fra den næste udgave i 1896 blev denne nedladende sætning med *Völkerbrei* udeladt. Der kan kun gisnes om grunden, men i forordet til denne nye udgave nævner Wustmann, at hans bog i 1891 både havde vakt anerkendelse og kritik, det sidste navnlig i fagkredse; men overraskende – eller ironisk – nok var hans bog blevet forsvaret af to anerkendte østrig-ungarske sprogforskere, Raimund Halatschka fra Wien og den i datiden kendte romanist Theodor Gartner fra Czernowitz.¹² Det kunne derfor tænkes, at denne uventede opbakning fra to ikke-tyske personligheder kunne være

en taktfuld årsag til, at sætningen med den stigmatiserende og generaliserende opfattelse af Østrig-Ungarns befolkning var blevet udeladt i 1896udgaven og i de efterfølgende udgaver. En anden forklaring på udeladelsen af den famøse sætning med *Völkerbrei* kunne være, at Wustmann i kapitlet om ordforråd og ordbetydning ironiserer over anvendelsen af såkaldte modeord, og det kunne derfor virke, som om han selv havde begået en sprogdumhed, hvis han havde fastholdt sætningen med *Völkerbrei*, der i 1890'erne netop havde karakter af modeord. Om modeord hedder det, at de navnlig udbredes af ungdommen og af de udannede, som hverken har sprogerfaring eller aner, om et ord er gammelt eller nyt, om ordet er brugeligt eller ubrugeligt. Ofte bliver sådanne modeord hængende i kortere eller længere tid, alt efter hvor rammende de er. Sprogmode – hævdede Wustmann spydigt – skifter nøjagtigt ligesom modeklæ-

der, modfarver eller modefrisurer. Med denne bedømmelse af mode og modeord har Wustmann fat i en flig af populismens virkemåde: Det smarte, letfængelige ord, og ikke mindst den tankeløse gentagelse af det, der til sidst lader det hænge i luften som en kliché, hvor gentagelsen af den rammende billeddannelse til sidst bliver til en nærmest selvindlysende offentlig sandhed, måske alene på grund af det tilsyneladende smarte.

Den anden kilde, der oplystes i den kritiske udgave af *Mein Kampf*, var Aurel Popovici i dag for længst glemte – men i disse EU-krisetider egentlig ikke uaktuelle – bog *Vereinigte Staaten von Grossösterreich*. – Storøstrigs forenede Stater fra 1906.¹³ Popovici brugte tilsyneladende *Völkerbrei* i en mere positiv betydning. Hans tanke var ud af det, han benævnte som den østrigske folkegrød at omskabe dobbeltmonarkiet til en forbundsstat bestående af 16 ligestillede delstater bygget på et ligeværdigt sprogligt og kulturelt nationalitetsprincip, og han betragtede snarere den østrig-ungarske folkegrød som et potentiale frem for et problem. Hans bog, der er på 427 sider, er en grundig systematisk analyse af det nationale spørgsmål og de statsretlige kriser, der hærgede Østrig-Ungarn. Demokrat i moderne forstand kan man dog ikke beskyldte Aurel Popovici for at have været. Han, som havde oplevet nationalitetskampene i rigets parlament, var af den overbevisning, at den gennemgribende forandring, som han ønskede, skulle komme fra kejseren; noget som var fuldstændig utænkeligt under kejser Franz Josef, men til gengæld interesserede Popovicis tanker i høj grad tronfølgeren, arkehertug Franz Ferdinand. Men mordet på ham i Sarajevo den 28. juni 1914; Verdenskrigen og de

efterfølgende begivenheder medførte selvsagt, at Popovicis visioner ingen gang fik på jorden, og *Völkerbrei* blev herefter overleveret udelukkende i en negativ kontekst, således som det stærkest kom til udtryk, da Hitler publicerede *Mein Kampf* mellem 1925 og 1927.

Men tilbage i 1913 må *Völkerbrei/Folkemiskmask* og de tilknyttede forestillinger bag ordet allerede være blevet gentaget gennem så lang tid, at både udtryk og opfattelse var blevet en indforstået dominerende offentlig mening om indvandringen til Wien og dens skadelige, såkaldte orientalske indflydelse på byen. At det følelsesladede, grove og arrogante billede *Folke-miskmask* og den forsimp-

lede opfattelse af Wiens befolkning uden videre faldt den køligt reflekterende diplomat Erik Scavenius i pennen, er egentlig bemærkelsesværdigt. – Han hvis credo livet igennem ellers var, at politik ikke kunne bygges på følelser. – Men “Ord er naturligvis bare Ord, men de kan være Dragetænder, af hvilke der grov Mænd.” – som forfatteren Karl Larsen ildevarslende spæede i 1924 i sin polemiske, anti-franske bog, *Ørnens Flugt over Rhinen og over Ækvator*. Gentagelsen af denne rammende kliché fra 1890’ernes Østrig-Ungarn vandrede fra den uforpligtende konversation i Erik Scavenius’ brev over i *Mein Kampf* som en hadets dragetand.

Noter

- 1 Nærværende er en uddybende bearbejdelse af artiklen "Diplomaten og bumsen" i *Weekendavisen Ideer*, nr. 28, 15. 7. 2016.
- 2 KB. Breve fra Erik Scavenius til Peter Nansen, NKS 4043 4to. Prelleri = snyderi, optrækkeri. Wurzerei = udbytning]
- 3 Adolf Loos' foredrag blev ikke trykt i *Tilskueren*.
- 4 Robert Musil arbejdede på *Der Man ohne Eigenschaften* til sin død i Schweiz i 1942 uden at få afsluttet romanen.
- 5 Düring Jørgensen: "Georg Brandes og Peter Nansen" brev til Georg Brandes af 27.9. 1915, i: *Fund og Forskning* XXII, 1975 – 76, s. 232f.
- 6 *Hitler Mein Kampf, eine kritische Edition*, herausgegeben von Christian Hartmann, Thomas Vordermayer, Othmar Plöckinger og Roman Töppel. Im auftrag des Instituts für Zeitgeschichte. München – Berlin 2016, bd.1, s. 365. ["Modbydelig var det racekonglomerat, som rigshovedstaden [Wien] viste, modbydelig var mig denne hele folkeblending af tjekker, polakker, ungarer, ruthenere, serbere og kroater o.s.v. Men mellem dem alle som en evig splittelessens svamp på menneskeheden – jøder og atter jøder ..."]
- 7 Sst. s. Bd.1. s. 139
- 8 Joachim C. Fest: *Hitler. Eine Biographie*, Ullstein, Frankfurt/M, Berlin, Wien 1973, s. 96. Franz Jetzinger: *Hitlers Jugend. Phantasien, Lügen – und die Wahrheit*, Europa Verlag Wien 1956. s. 265. [Uduelig til våben- og hjælpetjeneste, for svag. Ubrugelig.]
- 9 *Hitler Mein Kampf, eine kritische Edition*, herausgegeben von Christian Hartmann, Thomas Vordermayer, Othmar Plöckinger og Roman Töppel. Im Auftrag des Instituts für Zeitgeschichte. München – Berlin 2016
- 10 Se note 7.
- 11 Wustmann 1891, s. 74. [vi skulle værges os af alle kræfter mod denne forvirring, der dog blot er en følge af en afstumpning af sprogfølelsen, sådan som kun den østrigske folkegrød kan bevise.]
- 12 Wustmann 1896, forordet s. VI.
- 13 *Die vereinigten Staaten von Gross-Österreich. Politische Studien zur Lösung der nationalen Fragen und Staatsrechtlichen Krisen in Österreich-Ungarn* von Aurel C. Popovici. Ehem. Mitglied des zentralen Vollzugausschusses der rumänischen Nationalpartei in Ungarn und Siebenbürgen, Verlag von B. Elischer Nachfolger. Leipzig 1906.